

**UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
RELAȚII INTERNAȚIONALE ȘI STUDII DE SECURITATE**

DALIA AGATA BÁTHORY

**Memorii colective comparate: prăbușirea
comunismului și efectele sale asupra memoriilor
colective est-europene. Focus: România și Ungaria
Rezumat**

**Conducător științific
Prof. univ. dr. MICHAEL SHAFIR**

**CLUJ-NAPOCA
2013**

Cuprins

INTRODUCERE.....	4
I. MEMORIE ȘI ISTORIE-LIMBAJ ȘI DISCURS ÎN POSTCOMUNISM.....	8
I.1. STADIUL CERCETĂRII.....	8
I.1.1. Relația dintre memorie și istorie.....	8
I.1.2. Memoria în limbaj și discurs.....	23
Epistemologia istoriei	28
Epistemologia memoriei	29
I.2. „Mnemopolitica”.....	35
I.2.1. Uz și abuz de memorie în postcomunism	39
I.3. Concluzii: memorii colective comparate.....	46
II. ARE MODALITATEA SCHIMBĂRII DE REGIM ÎN ROMÂNIA ȘI UNGARIA UN IMPACT ASUPRA DISCURSULUI MEMORIEI COLECTIVE ÎN POSTCOMUNISM?.....	49
II.1. Modalități de schimbare de regim: trecerea de la regimul comunist la cel democratic în România și Ungaria.....	52
II.1.2. Rolul Constituției în redefinirea instituțiilor.....	56
II.1.3. Formarea partidelor la începutul procesului de tranziție	59
II.1.4. Apariția clivajelor sociale.....	62
II.1.5. Clivajele etnice	64
II.2. O transformare instituțională cu dedicație: cum Securitatea a devenit SRI?.....	65
II.2.1. Concluzii: transformările instituționale generează noi practici discursive?	66
III. DINAMICA RELAȚIILOR INTERETNICE SUB INFLUENȚA DISCURSULUI MEMORIEI COLECTIVE ÎN POSTCOMUNISM.....	72
III.1. Întunecații ani '90: definiții și (re)definiții ale identităților.....	78
III.1.1. Teoretizări ale naționalismului.....	78
III.1.2. Națiune și naționalism în România și Ungaria.....	92
III.2. Proiecte intelectuale de construcție a relațiilor interetnice în postcomunism. Aspecte principiale și dezbateri. Studiu de caz privind dezbaterile teoretice.....	102
III.3. Memoria, catalizator al relațiilor interetnice. Studii de caz și situații concrete.....	144
III.4. Concluzii.....	172

**IV. CONCLUZII: O DIAGNOZĂ A RELAȚIILOR ROMÂNNO-MAGHIARE DIN
PERSPECTIVA MEMORIEI 173**

BIBLIOGRAFIE..... 178

Cuvinte cheie: postcomunism, mnemopolitică, discurs, România, Ungaria

Încă o cercetare care să chestioneze problema memoriei colective poate să pară redundantă. De la începutul anilor '70, de când au fost redescoperite lucrările lui Maurice Halbwachs, primul sociolog care a conferit o albie teoretică acestui proces social în perioada interbelică, studiile de memorie au explodat în multe domenii de cercetare umane și socio-umane: istorie, sociologie, psihologie socială, filosofie, politologie. După cum se știe, această evoluție a avut loc în două etape: prima a coincis cu interesul crescând al germanilor în legătură cu adevărurile celui de al doilea război mondial, ceea ce a condus la apariția unui „model” de penitență al cărei simbol a devenit Germania, urmată, rând pe rând, de gesturi simbolice ale liderilor celorlalte țări occidentale părtașe la Holocaust, gesturi care continuă până în zilele noastre. Cea de a doua etapă a început după prăbușirea comunismului, când aura democratică a tinerei sfere publice central-est europene a permis și victimelor acestui regim să aibă o voce puternică. Într-atât de puternică, încât a acoperit firavele mărturii care au străbătut prin comunism, rămase din timpul regimurilor colaboraționiste cu Germania nazistă, și s-a împletit în discursul anticomunist intelectualist, preluând forma unei memorii oficiale, publice, amestecate cu aspecte politice, în loc de a se păstra la „firul ierbii”, acolo unde comunismul a fost trăit. În principal, doar presiunile internaționale au permis o reechilibrare a vocilor narrative (poate funcționând ca mici semne de (ex)clamare a necesității recuperării și a acelui trecut nefolositor din punctul de vedere al instrumentalizării politice), dar nu au contracarat tendințele negaționiste și antisemite, îmbinate cu extremism, naționalism și xenofobie, care au dominat perioada de tranziție. Iar manifestarea extremismului și a xenofobiei a mai ridicat o problemă de memorie: relațiile interetnice într-o zonă extrem de eterogenă din punct de vedere etnic, cu state tinere, în care construcția identitară pe seama Celuilalt încă nu este considerată încheiată.

Adăugând la aceste lucruri faptul că în România studiul memoriei colective a pătruns recent, neexistând tradiții de cercetare în domeniu, cum sunt cele franceze, germane sau americane și că atât cât s-a dezvoltat, a fost mai degrabă în direcția construirii unei memorii a regimului comunist, redundanța cercetării memoriei se dizolvă

într-o necesitate de a surprinde și conceptualiza derapajele discursive nedemocratice care au ca sursă exploatarea trecutului.

În general, cercetătorii memoriei colective sunt de acord că există două posibilități de a ne raporta la aceasta: ca mijloc de democratizare a societății și ca mijloc de a coagula societatea într-o unitate organică, de pământ și sânge. În primul caz, lecțiile memoriei vorbesc despre toleranță, despre a lăsa spațiu de manifestare pentru toți membrii comunității, despre căința de a fi provocat rău - este o memorie incluzivă, „dialogică” după cum a numit-o Aleida Assmann, cu efecte benigne. În cel de al doilea caz însă e vorba de o memorie exclusivă, resentimentară, intolerantă, care definește identitățile în baza opozițiilor și a demonizărilor, ușor de instrumentalizat, imposibil de negociat.

Obiectivul principal al cercetării de față este acela de a identifica simptomele discursive ale celui de al doilea tip de memorie, de a le conceptualiza și a le verifica cu predilecție în relațiile interetnice româno-maghiare, în postcomunism.

Pentru a realiza acest lucru am considerat că e necesară o discuție a relației dintre memorie și istorie din perspectiva limbajului și a discursului, în primul capitol al tezei, intitulat „Memorie și istorie-limbaj și discurs în postcomunism”. Am formulat patru puncte de intersecție ale celor două modalități de cunoaștere a trecutului, realizând o comparație de viziuni ale cercetătorilor care au avut contribuții în câmpurile de cunoaștere analizate. Cele patru puncte sunt: subiectivitate, narațiune, construcție, ficțiune. Trecând prin pozițiile unor autori cum ar fi: Jaques Le Goff, Pierre Nora, Paul Ricoeur, Michel de Certeau, Karl Popper, Jan și Aleida Assmann sau Hans Gadamer, am constatat că istoria și memoria se confruntă cu aceleași dileme în chestiunea acurateții cunoașterii trecutului. Istoricii au trebuit să admită că propria lor subiectivitate tulbură obiectivitatea „în sine” a scrierii istorice (sau cum spune profesorul Michael Shafir, și istoricii își au propria memorie), în timp ce „purtătorii de memorie” (mai ales martorii) sunt prin excelență subiectivi. La fel, aspectul narativ este comun atât memoriei, cât și istoriei, ca modalitate a gândirii umane de a fixa repere spațiale și temporale. Aspectul ficțional este un alt punct de convergență-știm că istoria poate fi rescrisă și mitizată în sprijinul unui regim politic, în timp ce memoria, ca proces al reamintirii mobil și în continuă reorganizare, se îndepărtează de realitatea faptului trăit. Ideea de „construcție” și

„reconstrucție” însă separă drumurile cunoașterii pentru trecutul științific și cel popular, pentru că vorbim de două moduri diferite de a atinge înțelegerea: memoria remodelează mereu trecutul în funcție de interesele prezentului, în timp ce istoria păstrează o anumită rigoare epistemologică, care îi conferă o autoritate asupra memoriei. Concluzia ar fi, însă, că cele două cunoașteri sunt interdependente.

Însă, în vreme ce epistemologia istoriei este foarte bine definită, cea a memoriei colective este mai puțin discutată. Astfel, înțelegând că interesul pentru aceasta se concentrează mai ales asupra ritualului, simbolului și narațiunii și că manifestarea ei este strâns legată de limbaj, am propus metoda analizei de discurs pentru cercetarea ei și am propus termenul de „mnemopolitică” pentru a conceptualiza relația discursivă dintre memorie, istorie și instrumentalizarea lor politică în postcomunism, pe care l-am aplicat unor situații specifice (problema covorului maghiar amplasat în clădirea Consiliului Europei la începutul lui 2011 și problema declarației lui Traian Băsescu despre regele Mihai și mareșalul Antonescu) și am comparat discursul memoriei colective în România cu cel din Ungaria, reieșind că temele și structura sunt similare. În acest scop, am disecat și am propus o anatomie a mnemopoliticii: fapte istorice, elementul aluziv (la adresa acestora), verbalizarea unei scheme narrative, poziționarea afectivă, distorsionarea mnemonică, starea de Adevăr (însoțit de siguranța pe care doar un adevăr al memoriei poate să o confere). Caracteristicile mnemopoliticii sunt: reducerea istoriei la câteva simboluri menționate fugitiv, lipsa de nuanțe, coagularea faptelor într-un spațiu temporal aparent restrâns (chiar dacă ele de fapt se întind pe o arie temporală mult mai largă), instanța simbolică pe care o reprezintă emițătorul (politician sau intelectual cunoscut, „profesionist al memoriei”). Când vorbim de mnemopolitică, putem spune că se manifestă ca un „instantaneu discursiv” care apare într-o prelegere sau într-un material de presă (sau, mai rar, într-un obiect simbolic, după cum vom vedea mai jos) și care apoi generează o dezbatere intensă. E important de reținut acest lucru deoarece abordând istoria *in actu* (în termenii lui Reinhart Koselleck) trebuie să ținem cont de faptul că limba este recipientul care conține condițiile evenimentelor posibile, ceea ce face din violența de limbaj un potențator al actului violent în sine, fie el și neconcretizat.

La nivelul memoriilor colective comparate, putem spune că în cele două țări coexistă trei câmpuri de memorie: memoria regimului autoritar cu caracter fascist,

colaboraționist cu Germania nazistă, cu o implicare majoră în Holocaust - un câmp al memoriei neexplorat suficient de memoria oficială, pentru care se manifestă o preferință evidentă de „tăcere”, „tabuizare”; memoria comunismului, care la nivel oficial se exprimă printr-un anticomunism pasibil de a deveni radical (acestea apar în general în Europa Centrală și de Est); și, nu în ultimul rând, câmpul de memorie al relațiilor româno-maghiare, în interiorul căruia se manifestă resentimente și suspiciuni care fac agenda politică până în ziua de azi.

În cel de al doilea capitol al tezei, „Are modalitatea schimbării de regim în România și Ungaria un impact asupra discursului memoriei colective în postcomunism?”, am urmărit traseul schimbărilor instituționale în cele două țări, pentru a vedea dacă modul de formare al acestora e sursa unor practici discursive mnemonice noi. Din multiplele transformări instituționale care au avut loc în anii 1989-1990 am ales formarea partidelor politice și apariția clivajelor societale, unele reforme administrative, precum și unele transformări instituționale cu relevanță aparte asupra relațiilor româno-maghiare imediat următoare schimbării de regim din România, cum ar fi transformarea Securității în SRI. Tot aici am inclus și schimbările constituționale, constituția fiind legea fundamentală a statului de drept.

De asemenea, am introdus conceptul de violență culturală al sociologului Johan Galtung, care subliniază modalitățile de a face acceptabile și legitima violența structurală și cea directă, întrucât aceasta a fost încorporată în instituțiile noi, tensionând relațiile interetnice și alimentând discursul mnemopolitic. Trecând prin schimbarea negociată din Ungaria versus revoluția din România, am constatat că unul din obiectele practicilor discursive a devenit minoritatea maghiară, în ambele țări. Conceptul de practici discursive a fost inițiat de Michel Foucault, și teoretizat în lucrarea sa, *The Archaeology of Knowledge*¹, și se referă la practici care construiesc obiectul despre care acestea vorbesc. Pentru ca apariția unui obiect al discursului să aibă loc, este în primul rând necesar ca oamenii să spună ceva despre acest obiect, apoi să se stabilească ce relații există cu alte obiecte: de proximitate, de distanță, de asemănare, de diferență, de transformare. Aceste relații se stabilesc între instituții, procese sociale și economice, tipare comportamentale, sisteme de norme, tehnici, tipuri de clasificare, moduri de

¹ Michel Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, Routledge, London and New York, 2005

caracterizare, care nu îi definesc componența, ci condițiile care îl fac să apară. Relațiile discursive se află la limita discursului, oferindu-i acestuia obiecte despre care să poată vorbi și determină grupul de relații pe care discursul trebuie să îl stabilească pentru a vorbi despre un obiect sau altul, pentru a-l numi, analiza, clasifica, explica, iar aceste relații caracterizează nu limbajul folosit, ci discursul în sine, ca practică². Trebuie menționat că discursul, în viziune foucauldiană, este o unitate a cunoașterii într-un anumit moment, în timp³.

Observăm astfel că minoritatea maghiară este un obiect al discursului atât în politica internă și externă a Ungariei, cât și în cea a României, construit mereu în opoziție cu majoritatea statului în interiorul căruia a fost prinsă. În același timp, este și obiect al discursului memoriei colective în postcomunism, justificându-se astfel plierea celor două tipuri de discurs în conceptul de *mnemopolitică*. Jocul transformărilor instituționale, descris mai sus, a permis reproducerea acestui tip de discurs dincolo de transformările politice ca atare. Mai mult decât atât, relațiile stabilite în momentul transformărilor au permis exacerbarea lui, miza fiind legitimitatea politică. În România a servit atunci la păstrarea în formă funcțională a fostului aparat de represiune, într-o primă fază, pentru ca mai apoi să fie instrumentalizat într-un izvor nesecat de mobilizare electorală. În Ungaria, în schimb, a servit pentru a legitima și ca factor de coeziune pentru noua formațiune câștigătoare a alegerilor din 1990, MDF, care a folosit retorica naționalistă și politica simbolică pentru a abate atenția populației de la criticile opoziției⁴.

O explicație a opțiunilor discursive adoptate de MDF provine din partea lui Ivan Szelenyi et al. , care pun accentul pe rolul intelectualilor în transformările instituționale postcomuniste. Sociologii, recurgând la teoria bourdesiană, arată că spațiul a fost ocupat în primul rând de capitalul cultural (însemnând educație, abilități și acreditarea lor), acesta fiind mai important decât capitalul economic (deținerea de proprietăți) sau capital social (legături și rețele sociale), ca importanță pentru atingerea statutului de elite. ⁵. Intelectualii din Europa Centrală au reușit să convingă societatea de rolul lor de lideri

² *Ibidem*, pp. 49-51.

³ A.Peci, Vieira M., Clegg S., „Power, Discursive Practices and the Construction of the <<Real>>”, *Electronic Journal of Knowledge Management*, vol. 7, no. 3, www.ejkm.com, accesat la 14 august 2012.

⁴ Myra A. Waterbury, *Between State and Nation. Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*, Palgrave Macmillan, New York, 2010, p. 54.

⁵ Gil Eyal, Iván Szelenyi, Eleanor Townsley, *Making Capitalism without Capitalists: The New Ruling Elites in Eastern Europe*, Verso, 1998, p. 12.

moralii și spirituali, nefiind percepuți ca simpli „profesioniști”, cu un monopol asupra cunoașterii, ci cu un plus de responsabilitate etică pentru întreaga comunitate, iar interesul lor era acela de a transforma vechea ordine într-o societate civilă⁶. Ideologia acesteia implica o critică dură la adresa iraționalității paternalismului comunist, crearea unei societăți a „cetățenilor adulți” și domnia rațiunii-sub forma procedurilor care trebuie respectate. Astfel, în loc să-și imagineze o comunitate a indivizilor reali, cu interese proprii și conflictuale, ei și-au imaginat o „comunitate de sfinți”, de intelectuali dizidenți, care să aibă „o anumită putere spirituală, prin virtutea exemplului pe care ei îl dau restului societății, asupra modului de a trăi o viață morală autentică”⁷. Forța morală ar surveni din sacrificiul pe care l-au făcut în numele adevărului, creând o societate a „civilității”, bazată pe compasiune, iubirea aproapelui și respect, un ethos al autonomiei individuale și urmărirea propriului interes. Era o lume „vrăjită”, pentru că era „autentică”, deoarece sinele interior ar fi corespuns celui exterior. Perspectiva aceasta însă era și o capcană, pentru că viziunea autenticității era similară cu cea stalinistă, care își propusese să desființeze sfera privată tocmai în acest scop⁸. În interiorul opoziției însă s-a conturat un clivaj între liberali și dreapta patriotică religioasă, care a rupt coeziunea acesteia după schimbarea de regim. Unul dintre motivele pentru care dreapta patriotică era anticomunistă (și mai este încă) era acela că, din punctul lor de vedere, liderii comuniști neglijaseră cauza maghiarilor „din afară”, care făceau parte din acea societate civilă imaginată de ei⁹. Ajungând să își pună în aplicare viziunea care își propunea să construiască o lume nouă, aceasta a implicat niște ritualuri violente de sacrificiu (tăieri bugetare, „pentru viitor”), de purificare (oamenii fiind „poluați” de comunism, trebuiau purificați pentru a deveni „noul om capitalist”, iar acest ritual implica și concedieri, nu doar pentru însănătoșirea economiei ci și pentru purificarea societății), confesiune (pentru că indivizii trebuiau să conștientizeze enormitatea crimei lor de a nu fi rezistat regimului, iar după modelul german, urmele comunismului ar putea dispărea doar prin confesiune)¹⁰. O altă problemă a politicii maghiare postcomuniste, identificată de András Kovács, este cea a „chestiunii evreiești”, reapărute ca parte a discursului intelectual

⁶ *Ibidem*, p. 56.

⁷ *Ibidem*, p. 91.

⁸ *Ibidem*, p. 92-93.

⁹ *Ibidem*, p. 94.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 105-109.

postcomunist, folosind limbajul intact interbelic, conservat în timpul decadelor de regim comunist¹¹ din cauza lipsei unei dezbateri constante asupra implicării Ungariei în Holocaust. Acest limbaj a păstrat stereotipiile anti-semite, care au apărut în perioada de post-tranziție la nivel politic, nu doar din cauza rolului important de modernizare occidentală pe care evreii l-au avut în Ungaria, cum subliniază Viktor Karády, amintit de Kovács, ci și din cauza lipsei de viziuni sociale radical diferite pe care politicienii maghiari ar fi trebuit să le ofere societății, folosind în schimb simboluri politice și istorice pentru a se distinge unii de ceilalți, compensând pentru lipsa de legitimare prin construcții simbolice¹². Discursul impus asupra societății, care trebuia să se transforme după principiile imaginate de dreapta religioasă, a potențat violența culturală încapsulată în mnemopolitica practică de MDF, care s-a extins, prin „doctrina Antall”, și asupra comunităților maghiare din exteriorul granițelor.

În ceea ce privește elitele intelectuale românești, și acestea s-au orientat spre un discurs anticomunist, concepând un proiect pentru societate similar celui maghiar, considerând necesară „decomunizarea” prin acei pași de „purificare”, „sacrificiu” și „confesiune” (pentru a folosi termenii deja discutați), cu diferența că a existat o întârziere în aplicarea lor datorată primei guvernări a partidului succesor celui comunist¹³, Raportul Tismăneanu fiind un exemplu al confesiunii, transcendând granița dintre memorie și istorie, după cum remarcă și Florin Poenaru¹⁴. O altă diferență ar fi aceea că „anticomunismul” nu a avut rădăcini într-o opoziție coerentă conturată în timpul regimului, ci a apărut ulterior, având chiar un rol compensator și fiind cu atât mai critic cu cât noii lideri erau acuzați de neocomunism¹⁵. Securitatea a fost una dintre temele predilecte de critică, persistența ei în societatea românească în diverse forme fiind considerată unul dintre motivele, dacă nu principalul motiv, pentru care tranziția a fost încetinită. Fiind și o sursă principală a discursului extremist, intelectualii au considerat

¹¹ András Kovács, *The Stranger at Hand. Anti-semitic prejudices in Post-communist Hungary*, Brill, Netherlands, 2011, p.187.

¹² *Ibidem*, p. 189.

¹³ Cosmina Tănăsioiu, „Intellectuals and Post-Communist Politics in Romania: An Analysis of Public Discourse, 1990-2000”, *East European Politics and Societies*, vol. 22, no. 1, 2008, p. 81.

¹⁴ Florin Poenaru, „<<Tismăneanu Report>> as Autobiography. History Writing at the end of (Soviet) Modernity”, *Studia UBB Sociologica*, vol. LVI, no. 2, 2011, p. 34.

¹⁵ Cosmina Tănăsioiu, *op.cit.*, p. 86.

necesară redefinirea ideii de naționalism în formă civică, care să se opună „acelui” naționalism agresiv promovat de Partidul România Mare¹⁶.

Cel de al treilea capitol, numit „Dinamica relațiilor interetnice sub influența discursului memoriei colective în postcomunism” tratează impactul pe care problemele nerezolvate de memorie le pun relațiilor dintre români și maghiari, demonstrând că există un blocaj discursiv cu efecte importante asupra democratizării țării, care nu a dispărut odată cu integrarea ambelor state în Uniunea Europeană, așa cum s-a sperat. Am propus o schemă adaptată a relațiilor interetnice față de cea înaintată de Roger Brubaker, luând în calcul cinci componente, față de cele trei din prima versiune: stat naționalizant-minoritate etnică-statul „înrudit”-majoritatea etnică a statului naționalizat-instituții suprastatale. Am urmărit interacțiunea acestora și discursul produs în jurul lor în câteva momente „clasice”, pe trei nivele: local, național și interstatal - problemele administrației Funar la Cluj, problema inscripțiilor de pe complexul statuar Matei Corvin din Cluj (la nivel local); problema autonomiei teritoriale și problema identității maghiare (la nivel național); guvernele conservatoare maghiare și impactul asupra discursului românesc cu privire la minoritatea maghiară, tratatul de bază româno-maghiar (la nivelul relațiilor între state). Am realizat studiul pe reflectarea acestor chestiuni în presa postcomunistă, în același timp analizând și varianta discursivă, precum și soluțiile oferite de intelectualii români și maghiari. Examinarea revistelor *Regio* (budapestană) și *Provincia* (clujeană) a arătat că perspectiva maghiară asupra problemei nu a pătruns în spațiul politic românesc, în timp ce ideile grupului format la Cluj nu au avut nici un impact asupra discursului politic, din cauza manierei de a-și construi o identitate aparte și de la bun început bine delimitată de acesta, în loc de a iniția un dialog. Din acest motiv, discursul mnemopolitic rămâne unul hegemonic în postcomunism, fiind produs și reprodus de la începutul anilor '90 și până azi transpartinic și indiferent de guvernări în România, dar limitat doar la guvernările conservatoare în Ungaria. Am analizat materialele de presă din Arhiva 89 care se găsește în prezent la Biblioteca Județeană „Octavian Goga” din Cluj, precum și propria colecție de materiale de presă adunate pe parcursul celor trei ani de cercetare, pentru a evidenția modul mnemopoliticii de a se manifesta și a funcționa. Am procedat la

¹⁶ *Ibidem*, p. 97.

expunerea de situații concrete care au implicat personajele politice române și maghiare, în anii '90 precum și în ultimii trei ani și am constatat că nucleul retoric violent format în urmă cu 12 ani s-a păstrat până în zilele noastre. Încă se pot observa manifestări discursive de „inclusiune forțată” (în termenii lui Will Kymlicka), termen prin care înțeleg refuzul dreptului Celuilalt de a avea o identitate diferită de cea a majorității, chiar în interiorul sferei publice. Putem vorbi, astfel, de o memorie opresivă, exclusivă, care hrănește naționalismul și care, amestecată cu discursul politic, a ținut agenda publică și în postcomunism. „Pericolul” revizuirii granițelor, teama de „autonomie”, teama de regionalizare, teama comunității maghiare de a fi asimilată, problema universității de stat maghiare, toate marile „probleme” ale relațiilor dintre români și maghiari încep să dospească de la începutul anilor '90, alimentate fiind, pe de o parte, de interesul serviciilor secrete de a se autolegitima, dacă luăm în considerare afirmațiile membrilor grupului *Provincia* și de goana după capital politic, pe de altă parte.

Comparând teoretizările lui Jurgen Habermas asupra discursului în sfera publică cu cele ale lui Michel Foucault, reiese că discursul mnemopolitic postcomunist se încadrează mai bine în albia teoretică elaborată de cel din urmă. Habermas recunoaște că sfera publică implică inegalități și excluziune, dar crede că egalitatea formală și incluziunea universală ar putea fi un cadru suficient de relaxat pentru a se putea transforma progresiv. Pe de altă parte, filosoful subliniază că dezbateră critică și rațională a fost înlocuită de consum, iar individualitatea consumatorului se manifestă în alegeri bazate pe gusturi și nu pe rațiune. În același timp însă, Habermas avertizează că sfera publică este în descompunere, deoarece dezbateră critică este înlocuită de consumerism. Mai adăugăm că, din 1989, publicul este expus la și consumă dezbateri de memorie. Aspectul sensibil al acestor dezbateri și abilitatea lor de a mobiliza electoratul prin miturile memoriei colective¹⁷ permit politicianilor să manipuleze sfera publică.

Considerațiile lui Michel Foucault asupra înțelesului discursului sunt mult mai pesimiste. Pentru Foucault, discursul este rezultatul practicilor discursive, care sunt de cele mai multe ori prezente în politică și nu exprimă doar luptele pentru putere, ci puterea în sine care trebuie să fie acaparată. Discursul devine evident prin mijloace de excludere,

¹⁷ Așa cum apar la Michael Shafir, „Memory and History in Postcommunism. Preliminary Theoretical Remarks”, în: *Sfera Politicii*, nr. 120, 121, 123, 2006, <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/120-121-122/art21-shafir.html>.

printre care se află tabu-ul, care stabilește subiectele de dezbatere interzise în comunitate, maniera de a diferenția între un mod valid de a gândi și unul invalid, și al treilea, opoziția dintre adevăr și falsitate. Această opoziție este prezentă în istoria umanității, la fel ca și voința de adevăr¹⁸. Este voința de adevăr cea care reprezintă o constrângere pentru societate și care creează mecanisme de excludere. Aceste mecanisme apar deoarece discursul trebuie să fie coerent; astfel, enunțările care nu sunt consistente cu șablonul sunt excluse¹⁹. Foucault insistă asupra caracterului violent al discursului, violență care se exercită asupra lucrurilor ca practică pe care noi le-o impunem²⁰. Considerăm, prin urmare, că abordarea foucauldiană descrie cel mai bine natura discursului memoriei, care poate deveni violentă și exclusivă.

Spre deosebire de celelalte două câmpuri ale memoriei colective, cel al asumării trecutului colaboraționist și al memoriei comunismului, câmpul relațiilor interetnice nu a fost explorat, analizat și reconsiderat din perspectiva unor măsuri de politici de memorie, care ar fi în măsură să diminueze violența discursivă.

Legat de câmpul de memorie al relațiilor interetnice, trebuie să fim conștienți că în momentul de față ne aflăm într-o fază de graniță temporală între memoria comunicativă și memoria culturală. Conform Aleidei Assmann, citată de Welzer, memoria comunicativă este acel spațiu de interacțiune dintre memoria individuală și cea a grupului, „memoria de scurtă durată” a comunității cu care se operează în fiecare zi. Aceasta se întinde pe trei sau patru generații și conține elementele de bază ale șablonului narativ care definește trecutul comun al unui grup. Memoria culturală, pe de altă parte, este fixată în structuri care nu se modifică odată cu prezentul, ci este încapsulată în texte, rituri, comemorări și monumente. Această diferență, observă Assmann, nu se poate operaționaliza decât la nivel teoretic, pentru că în cadrul comunității cele două se confundă²¹. Astfel, au trecut trei sau patru generații de când România a devenit responsabilă pentru o largă comunitate maghiară, fără să își asume de fapt această responsabilitate și de când Ungaria încearcă fie să o revendice, fie să o protejeze, fie să o

¹⁸ Michel Foucault, *Ordinea discursului*, pp. 18-19.

¹⁹ *Ibidem*, p. 37.

²⁰ *Ibidem*, p. 52.

²¹ Harald Welzer, „Communicative Memory”, în: Astrid Erll, Ansgar Nünning (eds.), *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2008, p. 285.

speculeze politic. Este momentul, deci, să ne punem întrebarea: ce fel de memorie culturală dorim să avem? Violentă și resentimentară, exclusivă, încremenită în teama unui viitor apocaliptic al pierderii teritoriale (din perspectivă română) sau în visul mesianic al reîntregirii teritoriale, deși realitatea socio-politică îl face imposibil de atins (din perspectivă maghiară)? Sau o memorie comună, în care „narcisismul micilor diferențe” să fi fost depășit, dialogică și plină de sens?

Este nevoie de o politică oficială de memorie care să adreseze punctual și să deconstruiască momentele de tensiune discursive, de o memorie „hibrid”, în sensul cuvântului înțeles de Homi Bhabha, iar acest lucru ar putea să înceapă de la istoria predată în școli. Desigur, au existat progrese semnificative în ceea ce privește drepturile clamate de minoritatea maghiară de la statul român, progrese datorate politicii consecvente a elitei maghiare, a cooperării politice la nivel guvernamental începând din 1996, precum și flexibilității discursive a UDMR, care și-a asigurat aproape o permanență la guvernarea statului, fie prin participare directă, fie prin sprijin parlamentar, astfel încât până la ora actuală, din lista de priorități stabilite la începutul anilor '90 (învățământ în limba maternă sprijinit de stat, utilizarea limbii materne în administrația locală, în presă și în sistemul judiciar, restituirea bunurilor confiscate culturilor religioase, autonomie culturală și teritorială), conform autorilor Monica Andriescu și Sergiu Gherghina²², singurul domeniu în care solicitările nu au fost îndeplinite este cel al autonomiei.

Datorită efectelor practice pe care amestecul de memorie și politică populistă descris până acum le are (accesarea unor fonduri europene reduse din cauza lipsei de acțiune politică îndreptată spre restructurarea administrativă a țării sau chiar încălcarea unor legi, cum se întâmplă în cazul grupului statuar Matei Corvin) am considerat necesar să definim acest nou tip de discurs specific postcomunismului, printr-un alt concept, mnemopolitica. Importanța sa este legată și de faptul că diferențiază clar între ceea ce înseamnă abuz de memorie în politică și ceea ce este istorie (declarațiile politicianiste făcând parte din prima categorie). Este, desigur, nevoie de o aprofundare a acestuia, prin verificarea lui în toate țările aparținând fostului bloc comunist, pentru a-i observa particularitățile. În același timp însă, știm că formele memoriei colective sunt general

²² Monica Andriescu, Sergiu Gherghina, „Discursul identitar maghiar în România postcomunistă”, *Sfera Politicii*, vol. XX, no. 5, 2012, http://www.sferapoliticii.ro/sfera/171/art10-Andriescu_Gherghina.php

valabile (mecanismele de transmitere de la o generație la cealaltă prin procesul de socializare, mecanismele de propagare prin media, rolul esențial pe care îl joacă limbajul), în timp ce conținutul e particular de la o comunitate la cealaltă. Această universalitate a mecanismelor memoriei colective poate crea premisele pentru a investiga specificitățile discursului mnemopolitic în țările din Europa Centrală și de Est.

Bibliografie

***„Alături de alți revoluționari, Duckadam pierde renta de 2200 de lei pe lună. Revoluția eroului de la Sevilla”, *Gazeta Sporturilor*, 14 noiembrie 2011, <http://www.gsp.ro/gsp-special/superreportaje/alaturi-de-alti-revolutionari-duckadam-pierde-renta-de-2-200-de-lei-pe-luna-revolutia-eroului-de-la-sevilla-280184.html>.

***„Ambasadorul Ungariei: Plăcuța de lângă statuia lui Matei Corvin trebuie înlăturată”, *Nova News*, 31 mai 2011, <http://www.novanews.ro/news/ambasadorul-ungariei-placuta-de-langa-statuia-lui-matei-corvin-trebuie-indepartata>.

***„Antall says Budapest Responsible for Hungarians Abroad”, *A-wire*, 19 august 1992.

***„Băsescu, atac la rupere la Regele Mihai: <<A comis un act de trădare. Doar pentru că unul a fost slugă la ruși îl iertăm de toate păcatele?>>”, 22 iunie 2011, <http://www.gandul.info/news/basescu-atac-la-rupere-la-regele-mihai-a-comis-un-act-de-tradare-doar-pentru-ca-unul-a-fost-sluga-la-rusi-il-iertam-de-toate-pacatele-8373905>.

***„Budapest Court Disbands Neonazi Hungarian Guard”, *The global News Service for the Jewish People*, <http://www.jta.org/news/article/2009/07/03/1006311/budapest-court-disbands-neo-nazi-hungarian-guard>, 3 iulie 2009.

***„Cluj: Ungaria, deranjată de o plăcuță cu un citat din Nicolae Iorga”, 27 mai 2011, *Evenimentul zilei*, <http://www.evz.ro/detalii/stiri/cluj-ungaria-deranjata-de-o-placuta-cu-un-citat-din-nicolae-iorga-931756.html>.

*** Colegiul redacțional, „Ce vrem și ce nu vrem”, *Provincia*, an1, nr. 1, 1.05.2000, <http://www.provincia.ro/rindex.html>.

*** „Coroană tricoloră depusă la statuia lui Matei Corvin din Cluj”, 31 mai 2011, *B1 Tv*, [www.b1.ro/stiri/eveniment/coroana - tricolora - depusa - la - statuia - lui - matei - corv in - din - cluj - 5674](http://www.b1.ro/stiri/eveniment/coroana-tricolora-depusa-la-statuia-lui-matei-corvin-din-cluj-5674).

*** „D'ale dezbaterii! Ciate și mormăieli”, *Provincia*, an 3, nr. 1, ianuarie 2002, http://www.provincia.ro/pdf_roman/t000019.pdf.

*** „Declarația de la Cluj”, *Adevărul*, 27 octombrie 1992 (fragment).

*** „Descrierea proiectului”, *Provincia*, an 1, nr. 1, 1.05.2000 , <http://www.provincia.ro/rindex.html>.

*** „Din 1881”, *Ziarul Națiunea*, <http://www.ziarulnatiunea.ro/din-1881>.

*** „Dispute în jurul statuii lui Matei Corvin! Intelectualii cer ca pe soclu să fie repusă plăcuța cu textul lui Nicolae Iorga”, *Știri de Cluj*, 12 mai 2011, [www.stiridecluj.ro/social/dispute - in - jurul - statuii - lui - matei - corvin - intelectualii - cer - ca - pe - soclu - sa - fie - repusa - placuta - cu - textul - lui - nicolae - iorga](http://www.stiridecluj.ro/social/dispute-in-jurul-statuii-lui-matei-corvin-intelectualii-cer-ca-pe-soclu-sa-fie-repusa-placuta-cu-textul-lui-nicolae-iorga).

*** „EuObserver: Nostalgia românilor după comunism, amnezie națională”, *Ziare.com*, <http://www.ziare.com/stiri/eveniment/euobserver-nostalgia-romanilor-dupa-comunism-amnezie-nationala-1044567>.

*** „Fidesz may officially seek border revision in 2020, says MP”, *Politics.hu*, 15 august 2012, <http://www.politics.hu/20120815/fidesz-may-officially-raise-issue-of-border-revision-in-2020-says-mp/>.

*** „Guvernul reia plata indemnizațiilor pentru revoluționari”, *Revista 22*, 6 iulie 2012: <http://www.revista22.ro/articol-16174.html>.

***„Hungary in EU presidency <<history>> Carpet Row”, *BBC News Europe*, 14 ianuarie, 2011, <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-12194899>.

***„Iorga și Matei”, *Azi*, 5 decembrie 1992.

***„Încordare la Cluj”, *România liberă*, 1 decembrie 1992.

*** „Jeszenszky, Meleşcanu Hold First Meeting since 1990”, *A-wire*, 20 martie 1993.

***„La Cluj, maghiarii au protestat printr-un marş al tăcerii”, *România liberă*, 7 decembrie 1992.

***„MAE cere Ministerului Culturii să investigheze legalitatea instalării plăcuței de la Matei Corvin”, *Ziare.com*, 27 mai 2011, <http://www.ziare.com/stiri/mae/mae-cere-ministerului-culturii-sa-evalueze-legalitatea-instalarii-placutei-de-la-matei-corvin-1097517>.

***„MAE dă pe mâna extremistului maghiar Kelemen Hunor rezolvarea plăcuței lui Nicolae Iorga repusă la baza monumentului lui Matei Corvin”, *Romanian Global News*, 29 mai 2011, <http://www.rgnpress.ro/categorii/politic/2031-mae-da-pe-mana-extremistului-maghiar-kelemen-hunor-rezolvarea-placutei-lui-nicolae-iorga-repusa-la-baza-munumentului-lui-matei-corvin.html>.

***„Maghiarii, îndemnați să se căsătorească doar între ei”, *Ziua de Cluj*, 5 august 2012, <http://ziuadecj.realitatea.net/politica/maghiarii-indemnati-sa-se-casatoreasca-doar-intre-ei--96040.html>.

*** „Manifestul <<Noul strigăt pentru ungerimea din Baia Mare!>>”, *Graiul online*, 17 iulie 2012, http://www.graiul.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=12582:manifestu-l-noul-strigt-pentru-ungurimea-din-baia-mare-&catid=2:actualitate&Itemid=2.

*** „Memorandum către Parlament pentru construcția regională a României”, *Provincia*, an 3, nr. 1, ianuarie 2002, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000377.pdf.

*** „Magyars Defuse Row on Secession”, *Financial Times*, October 30, 1992.

*** „Majoritatea ungarilor-împotriva revizuirii granițelor”, *Adevărul*, 14 decembrie 1992.

*** „Parlamentar maghiar: Dacă Ungaria își consolidează poziția, FIDESZ ar putea încerca revizuirea granițelor în 2020”, *România liberă*, 15 august 2012, <http://www.romanialibera.ro/actualitate/locale/parlamentar-maghiar-daca-ungaria-isi-consolideaza-pozitia-fidesz-ar-putea-incerca-revizuirea-granitelor-in-2020-273815.html>.

*** „Posibil detonator al unui conflict major în Europa. Pretențiile revizioniste ale Ungariei”, *Adevărul*, 29 ianuarie 1993.

*** „Președintele Băsescu, cu revista *Historia* în mână: <<Regele a fost slugă la ruși>>”, *Adevărul*, http://adevarul.ro/news/eveniment/video-presedintele-basescu-revista-historia-manaregele-mihai-fost-sluga-rusi-1_50ad8ccd7c42d5a66397273c/index.html.

*** „Președintele Ungariei, Schmitt Pal, interesat de plăcuța lui Iorga de la statuia lui Matei Corvin”, *Știri de Cluj*, 21 august 2008, <http://www.stiridecluj.ro/politic/presedintele - ungariei - schmitt - pal - interesat - de - placuta - lui - iorga - de - la - statuia - lui - matei - corv in - video>.

*** „Problema statuii lui Matei Corvin, în atenția Consiliului Europei”, *România liberă*, 27 ianuarie 1993.

*** Procesul verbal al ședinței de Consiliu local, 14 iunie 2011, http://www.primariaclujnapoca.ro/userfiles/files/Proces - verbal%2014_06_2011.pdf.

*** „Rapoartele de la Securitate pentru Nichita Danilov și Emil Brumaru”, *Ziarul de Iași*, 11 decembrie 2003, <http://www.ziaruldeiasi.ro/local/iasi/rapoartele-de-la-securitate-pentru-nichita-danilov-si-emil-brumaru~ni37pd>.

*** „Raport despre tratamentul preferențial al minorităților naționale de către statul înrudit”, *Provincia*, an 2, nr. 12, decembrie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000357.pdf.

*** „Reacții ale partidelor politice”, *Adevărul*, 28 octombrie 1992

*** *Rompres*, București 3 decembrie 1992.

*** „Sâmbătă, la Cluj, situația era tensionată”, *România liberă*, 7 decembrie 1992.

*** Secretariatul de Stat pentru problemele revoluționarilor: <http://www.sspr.gov.ro/index.php?asociatii>.

*** „The Hungarian Carpet Scandal in Brussels: Bad Luck or Something Else?”, *Hungarian Spectrum*, 15 ianuarie 2011, <http://hungarianspectrum.wordpress.com/2011/01/15/the-hungarian-carpet-scandal-in-brussels-bad-luck-or-something-else/>.

*** „Un olandez de origine maghiară a lipit autocolante pe plăcuța de pe statuia lui Matei Corvin”, *Curentul*, 27 iulie 2011, www.curentul.ro/2011/index.php/2011072761393/Actualitate/Un-olandez-de-origine-maghiara-a-lipit-autocolante-pe-placuta-de-pe-statuia-lui-Matei-Corvin.html.

***, „Who Finances the Hungarian Extreme Right”, *The Contrarian Hungarian*, 23 iulie 2011, <http://thecontrarianhungarian.wordpress.com/2011/07/23/who-finances-the-hungarian-extreme-right/>.

***, „Ziaristi Online: Ungaria și UDMR amenință România și PDL cu tensiuni interetnice la cluj dacă nu este eliminată placa lui Iorga de la picioarele lui Matei Corvin”, *Victor Roncea Blog*, 29 mai 2011, <http://roncea.ro/2011/05/29/ziaristi-online-ungaria-si-udmr-ameninta-romania-si-pdl-cu-tensiuni-interetnice-la-cluj-daca-nu-este-eliminata-placa-lui-iorga-de-la-picioarele-lui-matei-corvin/>.

Abraham Florin, *România de la comunism la capitalism, 1989-2004. Sistemul politic*, Tritonic, București, 2006.

Achim Silviu, „Inscripția născătoare de patimi. Conflictul asupra monumentului lui Matei Corvin”, *Adevărul*, 3 decembrie 1992.

Achim Silviu, „UDMR dă cărțile pe față. De la strategia fricii la strategia înfricoșării”, *Adevărul*, 27 octombrie 1992.

Adorno Theodor, „What Does Coming to Terms with the Past Mean?”, în: Geoffrey H. Harman (ed.), *Bitburg in Moral and Political Perspective*, Indiana University Press, Bloomington, 1986, pp. 114-129.

Andersen Christoffer M., *Resurgent Romanian Nationalism. In the Wake of the Interethnic Clashes in Tirgu Mures March 1990*, The New Anglo-American College in Prague, www.edrc.ro/docs/docs/Andersen_senior_thesis.pdf.

Andreescu Gabriel, „Cultural and Territorial Autonomy and the issue of Hungarian Identity”, in *Hungarian Studies*, vol.21, no. 1-2, pp. 61-84.

Andreescu Gabriel, *Right Wing Extremism in Romania*, Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2003.

Andreescu Gabriel, „Proiectul de lege privind maghiarii din țările vecine”, *Provincia*, an 2, nr. 5, mai 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000240.pdf.

Andriescu Monica, Sergiu Gherghina, „Discursul identitar maghiar în România postcomunistă”, *Sfera Politicii*, vol. XX, no. 5, 2012, http://www.sferapoliticii.ro/sfera/171/art10-Andriescu_Gherghina.php.

Arendt Hannah, *Eichmann la Ierusalim*, ALL, București, 1997.

Armingeon Klaus, Romana Careja, „Institutional Change and Stability in Postcommunist Countries, 1990-2002”, in: *European Journal of Political Research*, no.47, 2008, pp. 436-466.

Assmann Aleida, „Transformations between History and Memory”, in *Social Research*, vo.75, no.1, 2008, pp.49-72.

Bakk Miklós, „O lege și imaginile viitorului”, *Provincia*, an 2, nr. 5, mai 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000243.pdf.

Bakk Miklós, „Schite venețiene (1)”, *Provincia*, an 2, nr. 12, decembrie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000356.pdf

Barkey Karen, „Negotiated Paths to Nationhood: a Comparison of Hungary and Romania in the Early Twentieth Century”, în: *East European Politics and Societies*, vol. 14, no. 3, 2000, pp. 497-531.

Bhabha Homi K., „DissemiNation: time, narrative, and the margins of the modern nation”, în: Homi K. Bhabha (ed.), *Nation and Narration*, Routledge, London, New York, 2000, pp. 291-322.

Bhabha Homi K., „Introduction: narrating the nation”, în: Homi K. Bhabha (ed.), *Nation and Narration*, Routledge, London, New York, 2000, pp. 1-7.

Bhabha Homi K., *The Location of Culture*, Routledge, London, New York, 1994

Bhabha Homi K., *Nation and Narration*, Routledge, London, New York, 2000

Balotă Ioan Traian, „Istoria Vetrei Românești”,
http://vatraromaneascacluj.org/?page_id=7.

Barbu Daniel, „Cetățenia și statul-națiune”, *Provincia*, an 1, nr. 2, mai 2000,
http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000037.pdf.

Bartlett Frederic, *Remembering. A Study in Experimental and Social Psychology*, Cambridge University Press, 1932.

Bălan Alexandru, „Maghiarii din România cer reînființarea Universității Bolyai”,
Tineretul liber, 1 decembrie 1992.

Bárdi Nándor, „Cleavages in Cross-Border Magyar Minority Politics, 1989-1998”, în:
Regio-Minorities, Politics, Society (English edition), no. 1, 2000, pp. 3-36.

Beiner Ronald, *Theorizing Nationalism*, State University of New York Press, 1999.

Bereț Serghei, „Interviu exclusiv cu Traian Băsescu”, *Vocea Rusiei*, 15 august 2012,
http://romanian.ruvr.ru/2012_08_15/85172633/.

Berger Stefan, „Myths and History in the Construction of National Identity”, in *European History Quarterly*, vol.39, no. 3, 2009, pp.490-502.

Bíró Gáspár, „Kisebbségek és kollektiv jogok”, în: *Regio*, vol. 2, no. 2, 1991, <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00006/pdf/10.pdf>.

Bíró Gáspár, „Kollektiv jogok és contractus”, în: *Regio*, vol. 8, no. 1, 1997, <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00028/pdf/01.pdf>

Boari Vasile, Natalia Vlas, Radu Murea (coord.), *România după 20 de ani*, vol.1, Institutul European, Iași, 2010.

Bodo Barna, „Autonomia teritorială și minoritățile”, *Provincia*, an 2, nr. 6-7, iunie-iulie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000260.pdf.

Bourdieu Pierre, *Language and Symbolic Power*, Polity Press, Cambridge, 1991.

Horia Brestoiu, „Atentat pe față la adresa statului român”, *Vremea*, 30-31 octombrie 1992.

Brockmeier J., „Remembering and Forgetting: Narrative as Cultural Memory”, in *Culture Psychology*, vol.8, no.15, 2002, pp.15-43.

Brockmeier Jens, „After the Archive: Remapping Memory”, in *Culture Psychology*, vol. 16, no. 5, 2010, pp. 5-35.

Brubacker Rogers, *Nationalism Reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University Press, New York, 1996.

Brudașcu Dan, „Lupta pentru plăcuța de pe statuia lui Matei Corvin”, *Curentul*, 20 ianuarie 2011, [http://curentul.net/2011/01/20/lupta - pentru - placuta - de - pe - statuia - lui - matei - corvin/](http://curentul.net/2011/01/20/lupta-pentru-placuta-de-pe-statuia-lui-matei-corvin/).

Buduca Ioan, „Federalizare sau reorganizare teritorială?”, *Provincia*, an 1, nr. 1, mai 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000032.pdf.

Buduca Ioan, „Plăcuța de la Cluj”, *Cuvântul*, an 3, nr. 49, 8-14 decembrie 1992.

Buia Simion, „<<Nu avem litigii teritoriale cu România>>. Interviu cu Geza Jeszenszky, ministrul de externe al Ungariei”, *România liberă*, 22 februarie 1993.

Ciornei Florin, „Traian Băsescu: Regele Mihai a fost slugă la ruși”, *Evenimentul zilei*, 23 iunie 2011, <http://www.evz.ro/detalii/stiri/basescu-regele-mihai-a-fost-sluga-la-rusi-live-text-934964.html>.

Cistelecan Alexandru, „Discursuri pentru Transilvania”, *Provincia*, an 1, nr. 3, iunie 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000055.pdf.

Cistelecan Alexandru, „*Il tifoso* și spiritul locului”, *Provincia*, an 1, nr. 1, 1.05.2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000013.pdf.

Cistelecan Alexandru, „Lege maghiară cu încurcături românești”, *Provincia*, an 2, nr. 5, mai 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000237.pdf.

Clej Petru, „Neo-fascist parties gear up for Romania election”, *The Jewish Chronicle Online*, 12 ianuarie 2012, <http://www.thejc.com/news/world-news/61853/neo-fascist-parties-gear-romania-election>.

Constantinoiu Marina, „Democrația maghiară este în pericol”, <http://www.jurnalul.ro/externe/democratia-ungara-este-in-pericol-600394.htm>.

Constituția României din 1991, http://www.cdep.ro/pls/dic/act_show?ida=1&idl=1&tit=1#t1c0s0a1.

Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, „Autosesizare cu privire la manifestul <<Noul strigăt pentru ungrimeea din Baia Mare>>”, 8 august 2012.

Cosmeanu Marius, „Identitatea noastră cea de toate zilele”, *Provincia*, an 1, nr. 1, 1.05.2000, <http://www.provincia.ro/rindex.html>.

Cozmei Victor, „Radu Ioanid, Muzeul Holocaustului din Washington DC: Jozsef Nyiro a făcut parte din facțiunea virulent pro-nazistă a fascismului maghiar”, *Hotnews.ro*, 28 mai 2012, <http://m.hotnews.ro/stire/12371509>.

Csepeli Gyorgy, „In the Captivity of Narratives: the Political Socialization of Populist Writers in Hungary and the Origin of National Narratives in Eastern Europe”, în: Joseph Held (ed.), *Populism in Eastern Europe. Racism, Nationality, and Society*, Columbia University Press, New York, 1996, pp. 129-144.

Csoma Botond, „Regionalizare versus centralizare”, *Provincia*, an 3, nr. 2, februarie 2002, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000395.pdf.

Cubitt Geoffrey, *History and Memory*, Manchester University Press, New York, 2007.

Culic Irina, „State Building and Constitution Writing in Central and Eastern Europe after 1989”, în: *Regio-Minorities, Politics, Society* (English edition), no. 1, 2003, pp. 38-58.

Docea Adrian, „Pentru un partid regional”, *Provincia*, an 2, nr. 10, octombrie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000312.pdf.

De Certeau Michel, *Histoire et psychanalyse entre science et fiction*, Gallimard, Paris, 2002.

Deletant Dennis, *Hitler's Forgotten Ally. Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940-44*, Palgrave Macmillan, New York, 2006.

Dienstag Joshua Foa, „Building the Temple of Memory: Hegel’s Aesthetic Narrative of History”, in *The Review of Politics*, vol.56, no.4, 1994, pp. 697-726.

Drăgotesc Corina, „Iar de la PRM aflăm: <<Să nu vă mire dacă se va trage la Cluj>>”, *Adevărul*, 5-6 decembrie 1992.

Doru Doina, „UDMR: Președinteșe Iliescu a afirmat că <<maghiarii sunt un pericol>>”, *România liberă*, 3 decembrie 1992.

Dumitru Andra, „Kelemen cere urmărirea penală a celor care au pus plăcuța cu citat din Iorga la statuia Matei Corvin”, *România liberă*, 20 iulie 2011, [http://www.romanalibera.ro/actualitate/justitie/kelemen - cere - urmarirea - penala - a - celor - care - au - pus - placuta - cu - citat - din - iorga - la - statuia - mat ei - corvin - 231757.html](http://www.romanalibera.ro/actualitate/justitie/kelemen-cere-urmarirea-penala-a-celor-care-au-pus-placuta-cu-citat-din-iorga-la-statuia-matei-corvin-231757.html).

Dutceag Segesten Anamaria, „Nationalism in Romanian Textbooks. Change or Continuity?”, în: Barbara Tornquist-Plewa, Krzysztof Stala (eds.), *Cultural Transformations after Communism. Central and Eastern Europe in Focus*, Nordic Academic Press, Lund, Sweden, 2011.

Eduard Bogdan, „La ședința Consiliului Local, Gheorghe Funar a declarat: <<Dacă maghiarii nu încetează cu protestele în jurul statuii, voi propune un referendum privind topirea ei>>”, *Evenimentul zilei*, 1 februarie 1993.

Eduard Bogdan, „Senatorii, deputații și consilierii municipali ai UDMR Cluj au protestat în fața statuii lui Matei Corvin”, *Evenimentul zilei*, 25 ianuarie 1993.

Edy Jill A., *Troubled Pasts. News and Collective Memory of Social Unrest*, Temple University Press, 2006.

Elias Norbert, *Procesul civilizării. Cercetări sociogenetice și psihogenetice*, vol. 2, Polirom, Iași, 2002.

Elster Jon, Claus Offe, Ulrich K.Preuss, *Institutional Design in Post-communist Societies. Rebuilding the Ship at Sea*, Cambridge University Press, 1998.

Enache Smaranda, „Autonomia este o cultură a negocierii și a respectării contractelor asumate”, *Revista 22*, 27 mai 2012, <http://www.revista22.ro/22-plus-nr-336-autonomia-este-o-cultura-a-negocierii-si-a-respectarii-contractelor-asumate-14039.html>, accesat la 10 august 2012.

Enache Smaranda, „Regionalism și integrare”, *Provincia*, an 2, nr. 6-7, iunie-iulie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000264.pdf.

Erlil Astrid, Ansgar Nunning, *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2008.

Eyal Gil, Iván Szelényi, Eleanor Townsley, *Making Capitalism without Capitalists: The New Ruling Elites in Eastern Europe*, Verso, 1998.

Farrelly Colin, *Contemporary Political Theory. A Reader*, Sage Publications, 2004.

Fati Sabina, „Centralismul - persistența tradiției”, *Provincia*, an 1, nr. 1, mai 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000032.pdf.

Feleseghi Bianca, „Istoria nerostită din spatele unei simple plăcuțe. Vezi cine a instalat-o în 1932”, *Ziua de Cluj*, 26 mai 2011, <http://ziuadecj.realitatea.net/eveniment/istoria-nerostita-din-spatele-unei-simple-placute-vezi-cine-a-instalat-o-in-1932--67401.html>.

Fey László, „Minoritățile majorității și ale minorității”, *Provincia*, an 2, nr. 6-7, iunie-iulie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000254.pdf.

Foucault Michel, *The Archaeology of Knowledge*, Routledge, London and New York, 2005.

Foucault Michel, *Ordinea discursului*, EuroSong & Books, 1998.

Foucault Michel, „Truth and Power”, în: *The Chomsky-Foucault Debate on Human Nature*, The New Press, New York, London, 2006.

Gadamer Hans, *Adevăr și metodă*, Teora, București, 2001.

Galtung Johan, „Cultural Violence”, *Journal of Peace Research*, vol.27, no.3, 1990, pp. 291-305.

Gălățanu Mihail, „În Harghita sunt ascunse arme? Un raport al poliției despre percheziții fulminante în rândul populației maghiare”, *Expres*, 11-17 august 1992.

Gergely András, „Politikai modernizáció és az etnikai alternatívák”, în: *Regio*, vol. 1, no. 4, 1990, <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00004/pdf/06.pdf>.

Giurgea Ela, „Tokes: Să se creeze un fond pentru <<adevărații revoluționari>> din veniturile foștilor nomenclaturiști”, Mediafax, 24 februarie 2012, <http://www.gandul.info/politica/tokes-sa-se-creeze-un-fond-pentru-adevaratii-revolutionari-din-veniturile-fostilor-nomenclaturisti-9341406>.

Giurgiu Anca, „Plăcuța de la Matei Corvin este legală din 2008”, *Foaia transilvană*, 24 mai 2011, <http://www.ftr.ro/primaria-placuta-de-la-matei-corvin-este-legala-din-2008-48947.php>.

Giurescu Dinu, „Ștefan cel Mare și Mathias Rex în război la Cluj”, *Expres*, an 3, nr. 49, 8-14 decembrie 1992.

Goina Călin, „How the state shaped the nation: an essay on the making of the Romanian nation”, *Regio-Minorities, Politics, Society* (English Edition), no. 1, 2005, pp. 154-169.

Gunson Darryl, „The Philosophical Foundations of the Discourse Society”, în: Michael Huspek (ed.), *Oppositional Discourses and Democracies*, Routledge, 2010, pp. 191-211.

Gutmann Amy (ed.), *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1994.

Guzzini Stefano, „A Reconstruction of Constructivism in International Relations”, *European Journal of International Relations*, vol. 6, no. 2, 2000, pp. 147-182.

Habermas Jurgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere, an Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, MIT, 1991.

Habermas Jurgen, „Struggles for Recognition in the Democratic Constitutional State”, în: Amy Gutmann (ed.), *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1994, pp. 107-148.

Hadhazi Zsuzsa, „Regiuni pentru uz casnic”, *Provincia*, an 1, nr. 1, 1.05.2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000013.pdf.

Hadházy Zsuzsa, „Cluj-dilema credinței și a îndoielii”, *Provincia*, an 1, nr. 3, iunie 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000050.pdf.

Halbwachs Maurice, *On Collective Memory*, The University of Chicago Press, 1992.

Harman Geoffrey H. (ed.), *Bitburg in Moral and Political Perspective*, Indiana University Press, Bloomington, 1986.

Harre Angela, „Between Marxism and Liberal Democracy: Romanian Agrarianism as an Economic Third Way”, în: *Societal Change and Ideological Formation among the Rural Population of the Baltic Area. 1880-1939*, Södertörns högskola, 2008.

Hasson Uri, Asif A. Ghazanfar, Bruno Galantucci, Simon Garrod, Christian Keysers, „Brain-to-brain coupling: a mechanism for creating and sharing a social world”, în: *Trends in Cognitive Sciences*, no. XX, 2011, pp. 1-8.

Hedvig Turai, „Past Unmastered. Hot and Cold Memory in Hungary”, *Third Text*, vol. 23, no. 1, 2009, pp. 97-106.

Heisler O. Martin, „Challenged Histories and Collective Self-Concepts: Politics in History, Memory and Time” in *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, no.617, 2008, pp. 199-211.

Held Joseph (ed.), *Populism in Eastern Europe. Racism, Nationality, and Society*, Columbia University Press, New York, 1996.

Hojda Dragoș, „Semnatarii manifestului <<Noul strigăt pentru ungerimea din Baia Mare!>>, audiați de CNCD”, *Citynews*, 16 octombrie 2012, <http://citynews.ro/eveniment/semnatarii-manifestului-noul-strigat-pentru-ungurimea-din-baia-mare-audiati-de-cncd>.

Huspek Michael, *Oppositional Discourses and Democracies*, Routledge, 2010.

Ignatieff Michael, „Nationalism and the Narcissism of Minor Differences”, în: Ronald Beiner (ed.), *Theorizing Nationalism*, State University of New York Press, 1999, pp. 91-102.

Ioan Aura Alexa, Florin Budescu, Lia Bejan, Marcela Feraru, „La conferința de presă Dl. Domokos Geza declară că autonomie și autogovernare nu înseamnă autonomia Ardealului”, *Evenimentul zilei*, 27 octombrie 1992.

Ioan Aura Alexa, Florin Budescu, Lia Bejan, Marcela Feraru, „Reacții ale partidelor”, *Evenimentul zilei*, 27 octombrie 1992.

Ioniță Ion M., „Covasna și Harghita: Declarația UDMR nu a stârnit încă valuri”, *Adevărul*, 28 octombrie 1992.

Ioniță Ion M., „PUNR afirmă: UDMR este condusă de la Budapesta”, *Adevărul*, 4 decembrie 1992.

Iordachi Constantin, „Citizenship and National Identity in Romania: A Historical Overview”, în: *Regio-Minorities, Politics, Society* (English edition), no.1, 2002, pp. 239-269.

Iordachi Constantin, Zoltán Kántor (eds.), *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Regio Books (Budapesta), Polirom (Iași), 2001.

Jorgensen Marianne, Louise Phillips, *Discourse Analysis as Theory and Method*, SAGE Publications, London, 2002.

Judt Tony, *Reflecții asupra unui secol XX uitat. Reevaluări*, Polirom, 2011.

Jarausch Konrad H., Thomas Lindenberger, *Conflicted Memories. Europeanizing Contemporary Histories*, Berghan Books, New York, Oxford, 2007.

Jeszenszky Geza, „Danube and Olt”, *The Hungarian Observer*, ianuarie 1993, pp. 2-3.

Kántór Zoltán, „Legea statutului și politica națională maghiară”, *Provincia*, an 2, nr. 5, mai 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000238.pdf.

Kántór Zoltán, „Legea statutului și Comisia de la Veneția: reflecții asupra protecției minorităților”, *Provincia*, an 2, nr. 12, decembrie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000354.pdf.

Kántór Zoltán, „Nationalizing Minorities and Homeland Politics: The Case of the Hungarians in Romania”, in Balázs Trencsenyi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu (eds.), *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Regio Books (Budapesta), Polirom (Iași), 2001. pp. 249-274.

Kattago Siobhan, „Agreeing to Disagree on the Legacies of Recent History: Memory, Pluralism and Europe after 1989”, in *European Journal of Social Theory*, vol.12, no.3, 2009, pp. 375-395.

Kristeva Julia, *Nations without nationalism*, Columbia University Press, New York, 1993.

Kovács Éva, „Daring Theses on Identity”, în: *Regio-Minorities, Politics, Society* (English edition), no. 1, 2004, pp. 23-36

Kolumbán Gábor, „Europa regiunilor”, *Provincia*, an 1, nr. 1, mai 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000023.pdf.

Koselleck Reinhart, *Conceptele și istoriile lor. Semantica și pragmatica limbajului social-politic*, Art, București, 2009.

Kovács András, *The Stranger at Hand. Anti-semitic prejudices in Post-communist Hungary*, Brill, Netherlands, 2011.

Kymlicka Will, „Misunderstanding Nationalism”, în: Ronald Beiner (ed.), *Theorizing Nationalism*, State University of New York Press, 1999, pp. 131-140.

Lacko Miklos, „Populism in Hungary: Yesterday and Today”, în: Joseph Held (ed.), *Populism in Eastern Europe. Racism, Nationality, and Society*, Columbia University Press, New York, 1996, pp. 107-128.

Lazăr Virgil, „La Cluj a reînceput << războiul >> statuii lui Matei Corvin”, *România liberă*, 30 decembrie 1992.

Lazăr Virgil, „La Cluj, Matei Corvin reintră în actualitate”, *România liberă*, 1 decembrie 1992.

Le Goff Jaques, *Histoire et memoire*, Gallimard, Paris, 1988.

Lebos Sonja, *Theatre of Memories*, Zagreb, 2010,
http://issuu.com/mnemosyne/docs/mnemosyne_.

Lindsay Robert, „Nostalgia for Communism in Russia and Eastern Europe”, 16 mai 2010, <http://robertlindsay.wordpress.com/2010/05/16/nostalgia-for-communism-in-russia-and-eastern-europe/>.

Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale*, Polirom, Iași, 2002.

Lowenthal David, *Trecutul este o țară străină*, Editura Curtea Veche, București, 2002.

Ludușan Ana, „Efectele perverse ale unei legi”, *Provincia*, an 2, nr. 10, octombrie 2001,
http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000303.pdf.

Magheru Paul, „Autonomia e mai periculoasă decât tutela”, *Provincia*, an 2, nr. 6-7, iunie-iulie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000259.pdf.

Malksoo Maria, „The Memory Politics of Becoming European: The East European Subalterns and the Collective Memory of Europe”, in *European Journal of International Relations*, vol.15, no.4, 2009, pp. 653-680.

Marian Mircea, „Comunismul rămâne o idee bună pentru majoritatea românilor”, *Evenimentul Zilei*, 27 mai 2011, <http://www.evz.ro/detalii/stiri/comunismul-ramane-o-idee-buna-pentru-majoritatea-romanilor-931653.html>.

Mays Sas, „Philosophy and the Archive in the Digital Public Sphere”, *Archiving Cultures*, <http://archivingcultures.org/mot/462>.

McKenzie Sam, Howard Eichenbaum, „Consolidation and Reconsolidation: Two Lives of Memories?” în: *Neuron*, vol. 71, no. 2, pp. 224-233.

Mihăilescu Mihaela, „The Politics of Minimal <<consensus>>. Interethnic Opposition Coalitions in Post-Communist Romania (1990-96) and Slovakia (1990-98)”, in *East European Politics and Societies*, vol. 3, no.22, 2008, pp. 553-594.

Milca Mihai, „Noul limbaj al extremismului iredentist”, *Dimineața*, 5 noiembrie 1992.

Misztal Barbara, “Memory and Democracy”, *American Behavioral Scientist*, vol. 48, no. 10, 2005, pp. 1320-1338.

Misztal Barbara, *Theories of Social Remembering*, Open University Press, London, 2003.

Molnár Gustáv, „Provincia premodernă”, în *Provincia*, an 1, nr. 1, 1.05.2000, <http://www.provincia.ro/rindex.html>.

Molnár Gusztáv, „Un transilvanism ciudat”, *Provincia*, an 2, nr. 11, noiembrie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000344.pdf.

Murea Radu (coord.), *România după 20 de ani*, vol.1, Institutul European, Iași, 2010.

Newhouse Brian, „H.M.’s Brain and the History of Memory”, NPR.org, <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=7584970>.

Neumann Victor, *Conceptually Mystified: East-Central Europe Torn Between Ethnicism and Recognition of Multiple Identities*, Editura Enciclopedică, București, 2004.

Olick Jeffrey, „Collective Memory: A Memoir and Prospect”, in *Memory Studies*, vol.1, no.1, 2008, pp. 23-29.

Olick Jeffrey, „From Collective Memory to the Sociology of Mnemonic Practices”, in A.Erll and A.Nunning (eds.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, de Gruyter, Berlin and New York, 2008, pp. 151-161

Oprea Cristian, „UDMR pentru reînființarea Universității Bolyai”, *Tineretul liber*, 11 februarie 1993.

Oprea Marius, „Securiștii care l-au torturat pe Vasile Paraschiv sunt bine mersi”, *Observatorul cultural*, nr. 563, februarie 2011, http://www.observatorcultural.ro/Securistii-care-l-au-torturat-pe-Vasile-Paraschiv-sint-bine-mersi*articleID_24942-articles_details.html, accesat la 18 februarie 2011.

Orbán Viktor, „A liberális kisebbségpolitika alapkérdései”, în: *Regio*, vol. 2, no. 1, 1991, <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00005/pdf/173.pdf>.

Partidul Naționalist, <http://partidulnationalist.ro/>.

Pecican Ovidiu, „Cum am reformat statul român”, *Provincia*, an 1, nr. 2, mai 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000034.pdf.

Pecican Ovidiu, „Scrisoare deschisă adresată d-lui Ion Iliescu, președintele României”, *Provincia*, anul 3, nr. 2, februarie 2002, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000400.pdf.

Petrescu Dragoș, „Can Democracy Work in Southeastern Europe? Ethnic Nationalism vs. Democratic Consolidation in Post-Communist Romania”, in: Balazs Trencsenyi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi, and Zoltan Kantor (eds.), *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Regio Books (Budapesta), Polirom (Iași), 2001, pp. 275-301.

Petrescu Dragoș, „Communist Legacies in the “New Europe”: History, Ethnicity, and the Creation of a “Socialist” Nation in Romania, 1945-1989”, în: Konrad H. Jarausch and Thomas Lindenberger, *Conflicted Memories. Europeanizing Contemporary Histories*, Berghahn Books, New York, Oxford, 2007, pp. 37-54.

Poenaru Florin, „<<Tismăneanu Report>> as Autobiography. History Writing at the end of (Soviet) Modernity”, *Studia UBB Sociologica*, vol. LVI, no. 2, 2011, pp. 19-38.

Pop Valentina, „Hungary Heading for Fresh EU Controversy with <<History Carpet>>”, *EUobserver*, 12 ianuarie 2011, <http://euobserver.com/political/31629>.

Popper Karl, *Mizeria istoricismului*, All, București, 1996.

Prodan Mihai, „SCANDALUL PLĂCUȚA. Maghiarii s-au mobilizat pe Facebook ca să acopere placa lui Matei Corvin cu flori”, *Ziua de Cluj*, 25 mai 2011, <http://ziuadecj.realitatea.net/eveniment/scandalul-placuta-maghiarii-s-au-mobilizat-pe-facebook-ca-sa-acopere-placa-lui-matei-corvin-cu-flori--67287.html>.

Renan Ernest, „What is a nation?”, în: Homi K. Bhabha, *Nation and Narration*, Routledge, London, New York, 2000, pp. 8-22.

Ricoeur Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, Amarcord, Iași, 2001.

Rostás István, „Crearea unui nou spațiu public. Interviu cu Molnár Gusztáv”, *Provincia*, an 1, nr. 5, septembrie 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000089.pdf.

Ryan Lorraine, „Memory, Power and Resistance: The Anatomy of a Tripartite Relationship”, in *Memory Studies*, vol.4, no.2, 2010, pp. 154-169.

Savu Cosmin, „Falșii revoluționari”, *Ziarul Financiar*, 16 decembrie 2010, <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/falsii-revolutionari-de-cosmin-savu-7824409>, accesat la 15 ianuarie 2011.

Schiemann John, *The Politics of Pact Making. Hungary's Negotiated Transition to Democracy in Comparative Perspective*, Palgrave Macmillan, New York, 2005.

Schöpflin György, „Autonomy, Demos and Ethnos” în: *Regio-Minorities, Politics, Society*, no. 1, 2003, pp. 59-70.

Seres Alexandru, „Defavorizați de Guvernul României”, *Provincia*, an 2, nr. 10, octombrie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000310.pdf.

Seres Alexandru, „Utopia federalizării și crizele identității”, *Provincia*, an 2, nr. 12, decembrie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000362.pdf.

Shafir Michael, „Intelectualii? Publici?”, *Idolii forului*, <http://idolii.com/shafir/>.

Shafir Michael, „Memory and History in Postcommunism. Preliminary Theoretical Remarks”, în: *Sfera Politicii*, nr. 120-121-123, 2006, <http://www.sferapoliticii.ro/sfera/120-121-122/art21-shafir.html>.

Shafir Michael, -, „Nürnberg II?” Mitul denazificării și utilizarea acestuia în martirologia competitivă Holocaust-Gulag”, *Caietele Echinox*, nr.13, 2007, pp. 87-104.

Shafir Michael, „Rotten Apples, Bitter Pears: an Updated Motivational Typology of Romania's Radical Right's Anti-Semitic Postures in Post-Communism”, in *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol.7, no.21, 2008, pp. 149-187.

Shafir Michael, „Schimbarea simulată: rădăcini și efecte”, în Vasile Boari, Natalia Vlas, Radu Murea (coord.), *România după douăzeci de ani*, vol. 1, Institutul European, Iași, 2010, pp. 155-170.

Shafir Michael, „The Mysterious Exit of Romania's Intelligence Chief”, in *RFE/RL Newslines*, vol.1, no.20, 1997, <http://www.hri.org/news/balkans/rferl/1997/97-04-28.rferl.html>.

Shafir Michael, „Transylvania's <<Cosi Fan Tutte>>”, in *RFE/RL Newslines*, 8 septembrie 1999, <http://www.rferl.org/content/article/1141987.html>.

Stan Radu Eugeniu, „Matei Corvin-făcut membru PUNR”, *Expres*, an 3, nr. 49, 8-14 decembrie 1992.

Stoian Marius, „De ce nu se semnează Tratatul româno-maghiar?”, *Tineretul liber*, 25 august 1992.

Ștef Traian, „Căpățâna de usturoi”, *Provincia*, an 3, nr. 8-9, august-septembrie 2002, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000481.pdf.

Ștef Traian, „Căpățâna de usturoi”, *Provincia*, an 3, nr. 8-9, august-septembrie 2002, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000481.pdf.

Ștef Traian, „Provincia noastră”, *Provincia*, an 1, nr. 1, 1 mai 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000013.pdf.

Ștef Traian, „Un partid ardelean?”, *Provincia*, an 2, nr. 10, octombrie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000316.pdf.

Tamir Yael, „Theoretical Difficulties in the Study of Nationalism”, în: Ronald Beiner, *Theorizing Nationalism*, State University of New York Press, 1999, pp. 67-90.

Tamm Marek, „History as Cultural Memory: Mnemohistory and the Construction of the Estonian Nation”, in *Journal of Baltic Studies*, vol.34, no.4, 2008, pp. 499-516.

Taylor Charles, „Nationalism and Modernity”, în: Ronald Beiner (ed.), *Theorizing Nationalism*, State University of New York Press, 1999, pp. 219-246.

Taylor Charles, „The Politics of Recognition”, în: Amy Gutmann (ed.), *Multiculturalism. Examining the Politics of Recognition*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1994, pp. 25-74.

Tănăsioiu Cosmina, „Intellectuals and Post-Communist Politics in Romania: An Analysis of Public Discourse, 1990-2000”, *East European Politics and Societies*, vol. 22, no. 1, 2008, pp. 80-113.

Tileagă Cristian, „The Social Organization of Representations of History: The Textual Accomplishment of Coming to Terms With the Past”, in *British Journal of Social Psychology*, no.48, 2009, pp. 337-355.

Thomassen Lasse, *Habermas-A Guide for the Perplexed*, Continuum International Publishing Group, 2010.

Todorov Tzvetan, *The Morals of History*, University of Minnesota Press, 1995.

Tornquist-Plewa Barbara, Krzysztof Stala (eds.), *Cultural Transformations after Communism. Central and Eastern Europe in Focus*, Nordic Academic Press, Lund, Sweden, 2011.

Törszök Erika, „Szempontok a nemzeti kisebbségek charta-tervezetéhez”, în: *Regio*, vol.1, no. 4, 1990, <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00004/pdf/04.pdf>.

Tréncsenyi Balázs, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi, and Zoltan Kantor (eds.), *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Regio Books (Budapesta), Polirom (Iași), 2001.

Tréncsenyi Balazs, „Writing the Nation and Reframing Early Modern Intellectual History in Hungary”, în: *Studies in East European Thought*, vol. 62, no. 2, 2010, pp. 135-154.

Ungheanu Mihai, „Va fi război între România și Ungaria?”, *Vremea*, 30-31 octombrie 1992.

Versek Keno, Cristian Ștefănescu, „Agresivitatea revizionismului soft al Budapestei”, Deutsche Welle, 1 iunie 2012, <http://www.dw.de/agresivitatea-revizionismului-soft-al-budapestei/a-15992757-1>.

Vighi Daniel, „Când alteritatea devine monadă”, *Provincia*, an 1, nr. 3, iunie 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000044.pdf.

Vighi Daniel, „De la construcție la deconstrucție și retur”, *Provincia*, an 1, nr. 5, septembrie 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000091.pdf.

Vighi Daniel, „Lincolnul lui Iorga sau cine e domn în casă”, *Provincia*, an 1, nr. 1, mai 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000021.pdf.

Walinski-Kiehl Robert, „Reformation History and Political Mythology in the German Democratic Republic, 1949-89”, in *European History Quarterly*, vol.34, no.43, 2004, pp. 43-67.

Walzer Michael, „The New Tribalism. Notes on a Difficult problem”, în: Ronald Beimer (ed.), *Theorizing Nationalism*, State University of New York Press, 1999, pp. 205-218.

Waterbury Myra A., *Between State and Nation. Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary*, Palgrave Macmillan, New York, 2010.

Weber Renate, „Protecția minorităților înrudite din perspectiva standardelor europene”, *Provincia*, an 2, nr. 12, decembrie 2001, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000355.pdf.

Welzer Harald, „Communicative Memory”, în: Astrid Erll, Ansgar Nuning, *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Walter de Gruyter, Berlin, New York, 2008, pp. 285-300.

Wendt Alexander, *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press, Australia, 2003.

Wertsch James, „Collective Memory and Narrative Templates”, in *Social Research*, vol. 75., no.1, 2008, pp. 133-157.

Whitling Frederic, „Memory, History and the Classical Tradition”, in *European Review of History-Revue europeenne d'histoire*, vol.16, no.12, 2009, pp. 235-253.

Winter Jay, „Foreword: Historical Remembrance in the 21st Century”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, no. 617, 2008, pp. 6-13.

Young Iris Marion, „The Deliberative Model”, în: Colin Farrelly, *Conemporary Political Theory*, Sage Publications, 2004, pp. 223-231.

Zidaru Irina, „Dacă nu se garantează drepturile maghiarilor din România, Ungaria nu va accepta clauza privind nemodificarea frontierelor cu țara noastră”, *Evenimentul zilei*, 20 martie 1993.

Zub Alexandru, „Un imperativ: descentralizarea statală”, *Provincia*, an 1, nr. 2, mai 2000, http://www.provincia.ro/pdf_roman/r000033.pdf.

Zubek Radoslaw, Klaus H.Goetz, „Performing to Type? How State Institutions Matter in East Central Europe”, in *Journal of Public Policy*, vol.30, no.1, Cambridge University Press, 2010, pp. 1-22.